

Dlouholetý spor o jazykovou regulaci

VÁCLAV CVRČEK

Nedávné kolokvium pořádané na AV ČR u příležitosti Mezinárodního dne mateřského jazyka ukázalo, že česká jazykověda je dlouhodobě rozdělena na dvě skupiny.¹ První, početnější skupina lingvistů se domnívá, že současný způsob jazykové regulace (vytváření normativních jazykových příruček), který se u nás praktikuje v podstatě v nezměněné podobě od třicátých let a který formuje jazykovědnou výchovu v našich školách, je stále vhodný a přispívá k celkovému zkvalitnění naší komunikace. Druhá skupina se naopak snaží o změnu jazykové politiky směrem k liberálnějšímu přístupu, který by nebyl veden snahou zasahovat do jazyka a přikazovat mluvčím, jak se mají „správně“ vyjadřovat. Je současná praxe našich kodifikačních příruček (zejména jde o mluvnice a pravidla pravopisu) skutečně tak restriktivní, že vyžaduje změnu? Je taková změna vůbec možná?

Zastánci tradičního přístupu budou samozřejmě argumentovat tím, že v současné situaci především nikdo (a už vůbec ne lingvisti) nenutí nikoho následovat nějaké příkazy, které vyplývají z kodifikace jazyka. K tomu je možné mít minimálně dvě námitky.

Každý mluvčí, který si prošel školní docházkou, ví, že vyjadřovat se přirozeně, tak, jak byl zvyklý z rodiny, není ve škole možné. Systém sankcí, kterému je každý žák vystaven od nejtělejšího věku, vzbuzuje pocit, že česky vlastně vůbec neumí a je až na paní učitelce, aby ho to pořádně naučila. To přirozeně není pravda. Každý rodilý mluvčí je (podle svých schopností) plnoprávným nositelem svého mateřského jazyka a nelze jeho individuální úzus odsuzovat jako špatný.

Druhá námitka proti údajně nenormativnímu charakteru současné jazykové politiky spočívá v podobě kodifikačních příruček. Průměrně všímavý mluvčí si musí být vědom, že úzus, který sám produkuje a s kterým se dennodenně setkává, se výrazně liší od toho, co je popsáno v příručkách. Spor mezi lingvisty je tedy také při o to, zda má být výsledkem lingvistického výzkumu popis toho, jak bychom si přáli, aby jazyk vypadal, nebo toho, jak skutečně vypadá. Ve srovnání s přírodními vědami je očividné, že první cesta nemá s vědeckým popisem předmětu nic společného. Je třeba priznat, že současná lingvistika disponuje až v posledních několika letech rozsáhlými korpusy, které zahrnují stovky milionů slov přirozeně vznikajících textů, na nichž je možné reálný jazyk zkoumat.

Pokud by tradičněji naladěni jazykovědci přistoupili na fakt, že současná situace je nejen metodologicky, ale i prakticky nevhodná, přišla by na řadu druhá stránka sporu. Pokud by totiž došlo ke změně jazykové regulační politiky, znamenalo by to podle některých lingvistů „kulturní harakiri“. Nejen mezi lingvisty je trvale zakořeněný předpoklad, že bez nich a jejich „péče“ by to jazyk sám daleko nedotáhnul. Pouze nekonečné tříbení a snaha o kultivaci jazyka může podle nich vést k opravdu kulturní a kultivované komunikaci. Zapomíná se tak na nepřehledné množství jazyků (ve skutečnosti jich asi bude na světě většina), které žádnou lingvistiku ani kodifikaci nemají (natož pak kodifikaci přikazující) a nijak tím netrpí.

Není pravda ani to, že bez zásahů lingvistů by se jazyk stal nesrozumitelným nebo méně funkčním nástrojem komunikace. Vždyť lingvistická snaha o regulaci jazyka je ve srovnání s historií jazyků velmi mladá. Nejsou žádné informace, které by svědčily o tom, že by v předlingvistické minulosti byly komunikační potíže mluvčích větší, než jsou dnes. Naopak by se dalo říct, že mnoho komunikačních obtíží vyrůstá právě z rozporu mezi běžně mluveným jazykem a jazykem, který je kodifikačními příručkami a školou mluvčím vnučován. Pocit nejistoty, obava z negativní reakce při použití „nesprávného“ slova, to vše působí neblaze na celkovou úroveň komunikace. Tak se stává, že je společensky přijatelnější vytvářet texty, které jsou sice nesrozumitelné, ale po formální stránce nenapadnutelné (tj. jsou ve shodě s příručkami).

Jak z hlediska lingvistiky jako popisné vědy, tak z praktického hlediska uživatelů by proto bylo vhodnější zaujmout liberálnější postoj. Pokud se chceme vyjadřovat přirozeně, bez problémů způsobených vštěpováním umělých zásad údajně kultivované komunikace, musíme mít popisy reálného stavu jazyka. Mluvčí, který bude s takovým popisem seznámen, nejenže nebude vystaven stresu při použití „nevhodného“, nepředepsaného prostředku, ale zároveň mu takový popis dává větší přehled o mateřském jazyce a lepší orientaci pro přirozené vyjadřování v něm.

Václav Cvrček, Ph.D. (*1981) vystudoval bohemistiku, lingvistiku a fonetiku na FF UK. V disertační práci na oboru matematická (korpusová) lingvistika se věnoval otázce regulace jazyka a lingvistických intervencí do jazykového vývoje. V současnosti je vědeckým pracovníkem Ústavu Českého národního korpusu FF UK (www.korpus.cz).

1) Pozn. red.: Česká komise UNESCO, Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR uspořádaly u příležitosti vyhlášení 21. února organizací UNESCO Mezinárodním dnem mateřského jazyka kolokvium s názvem *Potřebujeme češtinu? A jakou?*

Zájemci o příspěvky z tohoto symposia si je mohou stáhnout z adresy: <http://www.rozhlas.cz/leonardo/veda/zprava/424820>